

Utdrag ur

BÄL KYRKA GOTLAND VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN 2009

Ansvariga för vård- och underhållsplanen

Inför upprättandet av denna vård- och underhållsplan för Bäl kyrka har kyrkan och kyrkogården besiktigats av undertecknad.

Ansvariga för vård- och underhållsplanens olika delar anges här nedan.

(Namn inom parentes anger dock att i planen endast använts där angivet besiktningsprotokoll eller åtgärdsprogram, upprättat av resp. namngiven konsult.)

Kyrkobyggnad	Arkitekt Jan Utas
Elinstallationer och åskskydd	(Elingenjör Peter Ström)
Kyrkogårdsmur	Arkitekt Jan Utas
Kyrkogård	Arkitekt Jan Utas
Växtlighet på kyrkogården	Ej utsedd
Kalkmålningar	Ej utsedd
Stenarbeten	Ej utsedd
Inventarier av trä	Antikvarie Sara Strindevall
Inventarier av metall	Antikvarie Sara Strindevall
Inventarier av sten	Antikvarie Sara Strindevall
Textilier	(Textilkonsultfirma Lotine)
Kyrkklocka/-or	(Ing. Ingvar Rohr)
Övriga inventarier	Antikvarie Sara Strindevall

Källförteckning

Otryckta källor

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby

Inventering av inventarierna i Bäl kyrka 2000 och 07, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.

Inventering av Bäl kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Roger Öhrman, Gotlands fornsal.

Program för ut- och invändiga reparationsarbeten på Bäl kyrka, upprättat 1999 av arkitekt Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.

Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.

Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.

Sveriges Kyrkor, Gotland volym II, 1935.

Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.

Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Händelselista

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:
1100-tal	Stenkyrka på platsen, varav endast smärre partier återstår i triumfbågsväggen (GK). Strelow anger byggnadsåret till 1169 (SvK). Triumfkrucifix samt träskulptur ”Kristus i graven” (nu i GF; SvK).
t. 1200-tal	Koret byggdes (GK; SvK anger ”1220-25” och ”Valvet senare”).
s. 1200-tal	Långhuset och tornet (sannolikt inte fullbordat) byggdes (GK; SvK anger ”1246” och byggmästaren till ”Elasticus”. Brunius anger byggnadsåret enligt Texuslistan till 1246). Muralmålningar i interiören (GK) av ”Mikaelmästaren” och/eller ”Apostlamästaren” (GKM). Triumfkrucifixet (GK; SvK anger ”omkr. 1260”). Krucifixpedestalen återanvänd som kyrkans fattigstock (SvK).
1200-tal	Dopfunten (GK; SvK knyter dopfunten till långhusbygget).
1329	Gravsten i koret över Jakob Gute och hans son Botvid (GK; SvK).
s 1300-tal o. 1350-	Fem träskulpturer från ett retabel av ”Bälsmästaren” (en Kristusfigur, tre apostlar och en biskop; SvK).
o. 1430-60	Tre träskulpturer av ”Misericordieverkstaden” (biskop, misericordiemän och S. Birgitta?; SvK).
1400-tal	Muralmålningar i interiören (GK) av ”Passionsmästaren” (GKM).
o. 1550	Två helgonbilder (S:ta Gertrud och S:t Olof) i träskulptur av allmogemästaren ”Rusticus” (SvK).
1620	Kyrkklocka (enligt inskr. på nuvarande kyrkklockan; GKR).
1642	Prästbänken, ursprungligen placerad i koret (GK).
o. 1650	Epitafium av Johan Bartsch över en obekant prästfamilj (GK; ett inventarium från 1830 i ATA anger 1660).
1664	Altartavlan av Johan Bartsch, bekostad av tingsdomaren Hans Lenson Gane (GK, SvK).
1670	Gravsten i korgolvet över Jens Hansön Gane (GK, SvK).
1679	”Klocketornet färdigt” antecknat i tionderäkenskaperna (SvK).
1690	Epitafium av Johan Bartsch över medlemmar av släkten Gane (GK).
1699	Den S stigluckan reparerad(?; SvK).
1700	Gravsten i korgolvet över länsmannen i Bäl ting, Hans Jonson Gane (GK, SvK).
t. 1700-tal	Bänkinredningen (GK, SvK anger ”huvudsakl. 1705”). Prästbänken målades (daterad 1704; porträtten troligen föreställande kyrkoherden i Hejnum och Bäl 1698-1748, Johan Johansson Lutteman; GK; SvK anger tillkomsttiden till samma som för predikstolen).
1722	Predikstolen skänktes av länsman Peter Gane o.h.h. (GK, SvK). Baldakinen från samma tillfälle; SvK).

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:
1742	Nummertavla (ATA).
1744	Predikstolen målades (GK; SvK).
1750	En tornhuv med nuvarande utseende tillkom efter rikskollekt (Inskr., SvK).
1757	Portbladen med snedställda bräder tillkom (SvK).
1781	Blyinfattade rutor insatta i fönstren (trol., SvK).
1786	Kyrkklockan gjuten av G. S. Mayer, Stockholm (GKR).
1795	Nya trägolv (SvK).
1801	Korets takstolar nybyggdes (Inskr., SvK).
1817	Långhusets takstolar byggdes (Inskr.).
1824	Ljuskrona (ATA).
(1830)	Målad brädvägg fanns i tornbågen, tornrummet använt som sädesmagasin och virkesförråd (ATA).
1874	Tornhuvsreparation (Inskr. i vindflöjel och kopparplatta).
1895	Kamin i långhuset, skorsten. Nytt fönster i tornet. Förslag av N Pettersson, Visby, till ny sakristia m.m., ej utfört (ATA).
1944	Sakristian byggdes (utan tillstånd från Byggnadsstyrelsen) av byggmästare Carl Nilsson, Visby efter ritningen från 1895 men med väggar av lättbetong. Ny skärm vid predikstolstrappan (ATA).
1945	Ombyggnad av bänkarna samt nya bänkar i tornrummet, borttagning av prästbänken, rengöring av väggar och valv samt kalkning av d:o (arbetena utförda utan Byggnadsstyrelsens tillstånd; ATA).
1956	De nya bänkarna i tornet togs bort (?; ATA).
1957	Konserveringsarbeten på bänkinredning och altarring (konstnär Curt Viberg), prästbänken återuppsatt i tornrummet (ATA)
1958	Åskledare (ATA).
1965-66	Restaurering efter förslag av arkitekt Leif Olsson, Stockholm (GK, ATA) och Restaureringsteknik AB, Stockholm (ATA). Inre arbeten utförda 1965 av byggnadsfirma Hans Sandgren, Vallstena. <ul style="list-style-type: none"> – Vattenburet värmeledningssystem med oljepanna i sockenmagasinet, el-belysning. – Ommurning av altaret – Kalkstensgolv i koret och i tornrummet – Konservering av epitafierna (konservator Erik Olsson Sanda).
1965-66	Yttre arbeten utförda 1966 av AMS' arbetsplats i Visby. <ul style="list-style-type: none"> – Tornhuvens nybyggd efter den gamla konstruktionen men med spikplåtar på högbenen.

ÅR   **BYGGNADSDEL ETC.:**

- 1965-66   – Nya faltak på täta undertak på kor, långhus och sakristia.
– Borttagning av skorstenen, komplettering av åskskyddet.
– Nytt klockdäck och invändig avvattning i tornhuven.
– Hängrännor och stuprör på kor och långhus.
– Spritputsen på fasaderna utbytt mot slätputs, lagning av väggarna i sakristian samt ny spritputs på densamma.
– Droppbleck under fönstren, restaurering av långhusportalen och nytt vimpergtak på densamma.
– Reparation av takstolarna över långhuset (åsk- och rötskador), dragstag på takstolarna över kor och långhus.
– Förstärkning av triumfbågsmuren med betongbalk (efter förslag av ing. G. Hammarlund, Göteborg).
– Brandsektionering samt inspektionsbryggor och belysning på vindarna (ATA).
- 1968   Ny orgel av John Grönwalls orgelbyggeri, Lilla Edet (ATA, ISO).
- 1974   Kyrkogården utvidgades (ATA).
- 1997   Urnlund på nya kyrkogården (ATA).
- 2001   Utvändig restaurering; projektör Jan Utas.
– Klockdäcket reparerades.
– Fasaderna tvättades, lagades och avfärgades.
– Socklarna rengjordes och fogades om.
– Blyspröjsadefönster restaurerades, korportalen tätades.
– Ny åskledaranläggning monterades.
– Vindsbelysningen, räcken och vilplan kompletterades (ATA, GF).
Beslut om konservering av prästepitafiet och konservering och uppställning av gravhällar mot sockenmagasinet (GF).
- 2002   Invändig restaurering; projektör Jan Utas.
– Medeltida muralmålningar togs fram.
– Valven rengjordes, lagades och kalkades.
– Trägolven såpskurades, kalkstensgolvet foglagades.
– Konservering av altart uppsats, predikstol och bänkinredning.
– Rekonstruktion av Mariaaltare med ursprunglig altarskiva.
– Flyttning av prästbänk till koret.
– Dendrokronologisk analys av takstolskonstruktion, virke fällt ca 1250 (GF).
- 2002   Beslut om konservering av fattigbössan och konservering av gravvårdar,

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:
	2 fragment av gravhällar och 1 gravmonument i sandsten med texttavla i kalksten (GF).
2004	Ny textilförvaring i sakristian (GF).
2005	Konsivering och utplacering av återbördade skulpturer. Tillverkning av hyllor och beslag som skyddar skulpturerna från stöld och skadegörelse. Konsivering av portaler (GF).
2007	Restaurering av kyrkogårdsmuren (Muntl.).

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm (24/10 2007).
GF	Gotlands fornsals arkiv
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
kh	kyrkoherde
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland, bd VIII:1, 1978.
t.	tidigt